

З М І С Т

ВСТУП	5
Розділ 1. Законодавство в галузі охорони праці. Організація охорони праці в навчально-спортивних закладах	7
1.1. Законодавча та нормативна база України про охорону праці	7
1.1.1. Стан фізичної культури та спорту в Україні	7
1.1.2. Законодавство про охорону праці	16
1.1.3. Нормативно-правові акти з охорони праці	23
1.1.4. Гарантії прав громадян на охорону праці	26
1.1.5. Умови оплати праці працівників фізичної культури і спорту	46
Додатки	48
1.2. Організація роботи охорони праці в галузі фізичної культури і спорту	101
1.2.1. Організація роботи з охорони праці в навчально-виховних закладах	101
Додатки	113
1.2.2. Навчання з питань охорони праці	115
Додатки	128
1.2.3. Розслідування нещасних випадків в навчальних закладах	137
Додатки	147
1.2.4. Організація фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів	159
1.2.4.1. Навчальні програми з фізичного виховання в загальноосвітніх закладах	166
1.2.5. Організація фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах	168
1.2.6. Організація тренувального процесу в позашкільних навчальних закладах	173
Розділ 2. Охорона праці під час проведення навчально-тренувальних занять, зборів та спортивних змагань	181
2.1. Фізичне виховання у навчальних закладах	182
2.1.1. Причини шкільних спортивних травм	182
2.1.2. Заходи щодо профілактики шкільного спортивного травматизму	185
2.1.3. Проведення туристських походів	189
Додатки	195

2.2. Навчально-тренувальний процес у спортивних школах	212
2.2.1. Зарахування дітей у спортивні школи	212
2.2.2. Особливості організації безпечного проведення навчально-тренувальних занять і змагань в окремих видах спорту	216
2.2.3. Вимоги до інструкцій з охорони праці	262
<i>Додатки</i>	272
2.3. Оптимізація фізичних навантажень	279
2.3.1. Фізичне навантаження	279
2.3.2. Класифікація праці за ступенем важкості й напруженості	284
2.3.3. Методи вивчення працездатності	289
2.4. Основні принципи першої допомоги при травмах	300
2.4.1. Особливості першої допомоги при деяких нетравматичних кровотечах	300
2.4.2. Основні принципи першої допомоги при травмах опорно-рухового апарату	301
2.4.3. Невідкладні стани при перегріванні та переохолодженні	314
Розділ 3. Вимоги охорони праці до спортивних споруд	323
3.1. Відкриті спортивні споруди	323
3.1.1. Державні будівельні норми України (ДБН Б.2.2.-13-2003)	323
3.1.2. Вимоги до спортивних споруд	328
3.2. Криті спортивні споруди (спортивні зали)	343
3.2.1. Вимоги безпеки й санітарії до місць проведення навчального процесу й спортивного інвентарю	343
3.2.2. Електропостачання та водопостачання	367
3.2.3. Спортивні споруди у вузах та школах	377
<i>Додатки</i>	381
3.3. Пожежна безпека	385
3.3.1. Процес горіння	385
3.3.2. Протипожежні вимоги до спортивних споруд	405
3.3.3. Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України	413
<i>Додатки</i>	436
Список літератури	443

ВСТУП

Відповідно до вимог Закону України «Про охорону праці» комплексне розв'язання завдань охорони праці здійснюється на основі загальнодержавної, галузевих і регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища з урахуванням соціально-економічних перетворень у державі, досягнень у галузі науки, техніки й охорони довкілля. Проте існуюча система формування та забезпечення реалізації заходів зазначених програм, у тому числі фінансової, відсутність системного підходу до розв'язання проблем охорони праці на основі єдиної, концептуально узгодженої та науково обґрунтованої державної політики в цій сфері на всіх рівнях управління охороною праці, а також відсутність належної координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади обумовили незадовільний стан їх виконання, недостатню економічну ефективність від впровадження виконаних розробок.

Незважаючи на щорічне зменшення кількості нещасних випадків, рівень травматизму в Україні залишається високим. Порівняно з розвиненими країнами (Англією, Японією, Німеччиною) в Україні найвищий показник за ризиком загибелі на 100 тис. працюючих, який більший у 8,5; 3 і 2 рази відповідно.

За даними Держкомстату України, кількість працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам та умовам безпеки, становить близько 23% зайнятих і має тенденцію до зростання. Останнім часом у країні різко загострилася і викликає серйозну стурбованість проблема професійної захворюваності, яка безпосередньо пов'язана з незадовільними умовами праці на виробництві.

Тому Кабінет Міністрів України розпорядженням від 11 травня 2006 р. № 269-р схвалив концепцію загальнодержавної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2006–2011 роки.

Мета програми полягає в підвищенні рівня охорони праці та промислової безпеки, запобіганні аваріям і нещасним випадкам на виробництві, посиленні профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності, подальшому вдосконаленні

системи державного управління та нагляду за охороною праці. Це дозволить у разі реалізації програми досягти рівня безпеки на виробництві, наближеного до показників, що характерні для економічно розвинених країн.

Основними завданнями програми мають бути:

- опрацювання законів і нормативно-правових актів з питань охорони праці та промислової безпеки, адаптування актів законодавства до європейського і міжнародного законодавства;
- удосконалення наглядової діяльності й управління охороною праці;
- розв'язання соціально-економічних питань охорони праці;
- розвиток системи соціального страхування від нещасного випадку та професійного захворювання;
- розв'язання медичних питань охорони праці;
- розроблення нових методів, систем і засобів діагностування, попередження та локалізації аварій на об'єктах підвищеної небезпеки;
- створення вітчизняних засобів індивідуального і колективного захисту працівників на базі новітніх матеріалів, методів, технологій, які відповідають вимогам міжнародних та європейських стандартів;
- здійснення економічно виправданої державної підтримки наукових досліджень і розробок у сфері охорони праці;
- створення інформаційної системи з охорони праці й інтегрування її до державних інформаційних систем;
- упровадження новітніх досягнень науки і техніки у сфері охорони праці;
- використання світового науково-практичного досвіду та поглиблення міжнародного співробітництва у сфері охорони праці.

Спортивна, фізкультурна, туристична діяльність має свої особливості, ґрунтується на відповідних засадах – теоретичних, методичних, організаційних, управлінських. Ці засади не є сталими, незмінними.

Саме майбутнім працівникам даної галузі адресований цей посібник, який містить основні нормативні документи, правила та інструкції, що регламентують роботу спортивних установ та організацій, клубів і товариств та працівників в Україні за останні півтора десятиліття. Наводяться певні пояснення та коментарі до них. Пропоновані матеріали також допоможуть учителям фізичної культури в їх професійній діяльності, стануть у пригоді всім, хто цікавиться висвітленими питаннями і проблемами.

Законодавство в галузі охорони праці. Організація охорони праці в навчально-спортивних закладах

1.1. Законодавча та нормативна база України про охорону праці

1.1.1. Стан фізичної культури та спорту в Україні

Протягом останнього часу склався комплекс об'єктивних і суб'єктивних чинників суспільного значення, що заважають розв'язувати нагальні питання. Недостатнє бюджетне фінансування освіти в умовах зростання фінансових витрат на підтримку та модернізацію навчально-спортивної бази, зарплату освітянам негативно позначається на всіх рівнях і особливо на стані здоров'я дітей, школярів і молоді.

За результатами тестування фізичної підготовленості населення України, що проводилося останніми роками, не впоралися або впоралися незадовільно із тестами в таких закладах освіти: вихованці дошкільних закладів освіти – 11%, учні середніх загальноосвітніх закладів – 11%, учні професійно-технічних навчальних закладів – 18%, студенти вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації – 16,4%, студенти вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації – 21,5%. За станом здоров'я до спеціальних медичних груп належать особи, що навчаються в таких закладах освіти: учні середніх загальноосвітніх закладів – 13,3%, учні професійно-технічних навчальних закладів – 16,1%, студенти вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації – 38,3%. Кількість учнів, які відвідують заняття в спеціальних медичних групах, становить близько 50%. У професійно-технічних, загальноосвітніх закладах заняття спеціальних медичних груп відвідує близько 48,5% учнів, у вищих навчальних закладах – близько 85% студентів. Ці

дані свідчать, що фізична підготовленість і стан здоров'я учнівської та студентської молоді мають з віком і впродовж навчання тенденцію до зниження.

За даними державної статистики, 13% наших співгромадян займаються фізичною культурою та спортом. Це в чотири рази менше, ніж у Фінляндії, утричі – ніж у Канаді та вдвічі порівняно з Німеччиною, Японією, США і Францією.

Лише кожна десята дитина у віці 6–8 років займається в системі дитячо-юнацького спорту, що вдвічі менше, ніж потрібно для успішного пошуку та виховання резерву національних збірних команд України.

Значна кількість дітей (близько 80%) має відхилення у фізичному розвитку та стані здоров'я. У молодого покоління різко прогресують хронічні хвороби серця, неврози, артрити, сколіози, ожиріння тощо. Ситуація загострюється через зростаючу популярність у дитячому та молодіжному середовищі привабливих видів нефізичної діяльності (ігрові автомати, комп'ютерні ігри тощо).

Різниця в тривалості життя в Україні та країнах Західної Європи становить для чоловіків майже 13, а для жінок – 8 років. Показники смертності від хвороб системи кровообігу в українців найвищі серед європейців. У чому ж причини всіх цих проблем у сфері фізичної культури та спорту?

Передусім звертає на себе увагу незадовільний стан матеріально-технічної бази у сфері фізичної культури і спорту. За рівнем забезпеченості населення фізкультурно-спортивними залами (із розрахунку на 10 тисяч осіб) Україна у 2–3 рази поступається провідним країнам світу, басейнами – майже в 30 разів. Проведений (уперше) моніторинг стану спортивних майданчиків в Україні дає підстави стверджувати, що половина з них побудована ще 15 років тому, а 80% не відповідають сучасним вимогам.

Для об'єктивного аналізу рівня забезпечення населення спортивними спорудами вкрай необхідним видається затвердження відповідних соціальних нормативів. Фахівцями з урахуванням оптимального обсягу рухової активності людей різного віку та їхніх потреб у видах такої активності, санітарно-гігієнічних норм, особливостей функціонування спортивних споруд запропоновано проєктні соціальні нормативи, за якими на 10 тисяч осіб площа спортивних залів має становити не менше ніж 2554 м², басейнів – 557 м², спортивних майданчиків – 8562 м².

Нормативи щодо спортивних залів та басейнів у середньому в півтора рази перевищують чинні державні будівельні нормативи,

затверджені ще в 1992 році, що дублюють здебільшого показники колишнього Радянського Союзу періоду 70–80-х рр. минулого століття. Хоча справедливо було б зазначити, що навіть ці застарілі будівельні нормативи подекуди відкрито ігноруються на місцях.

Знижується престижність праці в спортивній галузі через брак соціальних гарантій. У результаті середній вік працюючих тренерів становить 50 років.

При визначенні розміру заробітної плати тренерів не враховується специфіка їх діяльності, пов'язана з необхідністю постійного збереження контингенту спортсменів, частими виїздами до місць навчально-тренувальних зборів та змагань, значною конкретною платою за високі спортивні досягнення. У результаті спостерігається суттєвий відтік як молодих, так і досвідчених висококваліфікованих тренерських кадрів до інших сфер діяльності та за кордон.

За роки незалежності з України виїхало понад 220 тренерів міжнародного рівня, які готують (і, до речі, успішно) конкурентів для наших спортсменів на офіційних міжнародних змаганнях. Порівняння розмірів середньомісячних грошових виплат тренерам штатних збірних команд України, Росії та Білорусі свідчить про те, що праця наших фахівців оцінюється найнижче. Аналогічною є ситуація і щодо виплат спортсменам штатних збірних команд України.

На розвиток фізичної культури і спорту традиційно виділяється із державного бюджету 0,5%, а в регіональних – 1,5–2% їх видаткової частини, що в 3–4 рази менше від середньоєвропейських показників. За обсягами річних видатків з усіх джерел фінансування на одну особу за рік Україна майже в 30 разів поступається Фінляндії, у 15 – Японії та Австралії, у 10 – Німеччині.

В Україні не впроваджується механізм фінансування високих спортивних досягнень за рахунок частини прибутків від ігрового бізнесу (гральні автомати, казино тощо), як це давно вже відбувається в багатьох країнах світу. Вітчизняні виробники алкогольної та тютюнової продукції не спрямовують частину своїх прибутків на фінансування програм із розвитку масового спорту.

Рівень наукового забезпечення сфери фізичної культури і спорту не відповідає сучасним вимогам. У державі відсутня мережа науково-дослідних лабораторій, укомплектованих необхідною апаратурою та обладнанням, обсяг фінансування спортивної науки становить 0,42% загальних видатків державного бюджету.

Протягом останніх років багато провідних українських вчених виїхало за кордон.

Тривожною ознакою сучасного спорту є високий травматизм спортсменів. Вітчизняна спортивна медицина, на жаль, не спроможна допомогти атлетам подолати цю проблему. Український центр спортивної медицини до цього часу не має власного приміщення. Незадовільним є матеріально-технічне забезпечення мережі лікарсько-фізкультурних диспансерів на місцях. Протягом останніх трьох років через різні, здебільшого надумані, проблеми не вдається завершити формування системи підготовки фахівців зі спортивної медицини на базі Національного університету фізичного виховання і спорту України у співпраці з медичними навчальними закладами.

Розуміючи важливість цих проблемних питань, президенти України на основі Міжнародної хартії ЮНЕСКО про фізичне виховання і спорт розробляли свої національні програми.

Міжнародна хартія ЮНЕСКО про фізичне виховання і спорт

***Стаття 1.** Заняття фізичним вихованням і спортом – основне право кожної людини*

1.1. Кожна людина має право на доступ до фізичного виховання й спорту, необхідного для розвитку його особистості. Право розвивати фізичні, інтелектуальні та моральні якості за допомогою фізичного виховання й спорту має бути гарантоване як у рамках системи освіти, так і в інших аспектах громадського життя.

1.2. Кожна людина, згідно зі спортивними традиціями своєї країни, має всі можливості для участі у фізичному вихованні та спорті для поліпшення свого фізичного стану й досягнення рівня спортивних успіхів відповідно до своїх можливостей.

1.3. Особливі умови необхідно створювати для молоді, зокрема дітей дошкільного віку, людей похилого віку й осіб із фізичними чи розумовими вадами з метою всебічного розвитку їх особистості за допомогою програм фізичного виховання й спорту, пристосованих до їх стану.

***Стаття 2.** Фізичне виховання й спорт є важливим елементом безперервної освіти в загальній системі освіти*

2.1. Фізичне виховання та спорт як важливі аспекти освіти й культури мають розвивати в кожній людині схильності, волю і витримку, сприяти його інтеграції в суспільство. Безперервність занять фізичною культурою та спортом має забезпечуватися протягом усього життя в межах загальної, безперервної демократизованої освіти.

Стаття 3. Програми фізичного виховання і спорту мають відповідати потребам окремих осіб і суспільства

Стаття 4. Навчання, забезпечення кадрами й управління у сфері фізичного виховання та спорту слід доручати кваліфікованому персоналу

Стаття 5. Необхідні відповідні обладнання й інвентар для фізичного виховання та спорту

5.1. Достатню кількість обладнання та відповідного інвентарю необхідно передбачити й розміщати в умовах повної безпеки для того, щоб забезпечити інтенсивну участь у шкільних і поза-шкільних програмах із фізичного виховання та спорту.

5.2. Урядам, державним органам, школам і компетентним недержавним організаціям на всіх рівнях слід об'єднати зусилля і координувати свою роботу з планування, створення й оптимального використання спортивних споруд, обладнання й інвентарю для фізичного виховання та спорту.

5.3. У плани міського будівництва та сільського благоустрою мають бути включені довгострокові потреби в спорудах, обладнанні й інвентарі для фізичного виховання та спорту з урахуванням можливостей, наданих навколишнім природним середовищем.

Стаття 6. Дослідження й оцінка є необхідними елементами розвитку фізичного виховання та спорту

Стаття 7. Інформація і документація сприяють розвитку фізичного виховання і спорту

Стаття 8. Засоби масової інформації мають впливати на фізичне виховання та спорт

Стаття 9. Національні організації відіграють першорядну роль у фізичному вихованні та спорті

Стаття 10. Міжнародне співробітництво є однією з умов загального та збалансованого розвитку фізичного виховання і спорту